

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ ПРИНЦИПИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМ ПІДГОТОВКИ І АТЕСТАЦІЇ ВЧЕНИХ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто національні особливості та перспективні принципи удосконалення систем підготовки і атестації вчених. Сформовано перспективний напрямок дисертаційного дослідження підготовки і атестації вчених, що ґрунтується на формуванні міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності.

Ключові слова: підготовка і атестація вчених, компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок її із важливими науковими чи практичними завданнями. Наукові основи професійної підготовки майбутніх військових науково-педагогічних працівників (НПП) в ад'юнктурі є базовою ланкою у формуванні їхніх професійних знань та умінь. Це зумовлює адекватного до часу і потреб своєчасного внесення корективів до змісту навчальних дисциплін підготовки вчених в ад'юнктурі. В аналізі [7, 8] відмічається, що рівень професійної підготовки вчених є недостатнім для кваліфікованого виконання своїх педагогічних обов'язків в умовах реформування вищої освіти. Наслідки позначаються на професійній підготовці курсантів у військових вищих навчальних закладах (ВНЗ). Від налаженої системи професійної підготовки вчених, залежатиме обороноздатність держави та професіоналізм майбутнього офіцерського корпусу. Матеріал статті є логічним підрозділом дисертаційного дослідження, яке проводиться в рамках наукових програм: Національної доктрини розвитку освіти в Україні [12]; Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI століття) [5]; Законом України "Про вищу освіту" [6]; Програми будівництва і реформування Збройних сил України на період до 2015 р; основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009-2013 роки [14], націлений на вирішення проблем професійної підготовки вчених.

Отже, рішення проблеми забезпечення підвищення кваліфікованої підготовки вчених в ад'юнктурі (аспірантурі) внесе значний вклад в розвиток економіки та обороноспроможності держави від сформованої кваліфікованої професійної підготовки курсантів у військових ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Системи підготовки і атестації аспірантів за кордоном можна умовно згрупувати за традиціями. Прийнято виділяти три моделі, що історично склалися: німецьку (Австрія, Нідерланди, Німеччина, та ін.), французьку (Франція, Бельгія, Італія та ін.) англосакську (Англія, США, Канада, Туреччина та ін.) [9; 15; 18]. Доповнимо розглянуті системи в [1] ще радянською (Росія, Україна та ін.). В роботі [1] Національні особливості розглядаються під кутом зору соціального поділу здобувачів та подальшого працевлаштування. Сучасний досвід організації підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в розвинутих країнах в роботі [10], а в [11] архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції розглядає Л.С. Лобанова. Назви наукових робіт засвідчують актуальність робіт в період Національного розвитку освіти в Україні [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Невирішеною проблемою є формування єдиного європейського дослідницького простору та програми наукових досліджень в країнах ЄС з Болонським процесом. Успіх залежатиме від сформованості професійної компетентності вчених, яка гармонійно повинна формуватися під час їх навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Процес навчання та зміст повинен враховувати національні особливості та перспективні принципи удосконалення систем підготовки і атестації вчених.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розгляду особливостей національних моделей підготовки кадрів вищої кваліфікації і націлена стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Традиційна німецька модель підготовки наукових кадрів характеризується автономією університетів щодо порядку підготовки та присудження докторського ступеня [13]. Здобувач самостійно знаходить наукового керівника, погоджує з ним вибір теми, умови роботи і терміни підготовки дисертації. Для отримання докторського ступеня необхідно:

1. Написати дисертаційну роботу, яка є самостійним дослідженням і містить оригінальні наукові результати, що сприяють приросту наукових знань в даній області.
2. Представити дисертацію на розгляд науковому керівнику та рецензентам.
2. Скласти усний кваліфікаційний тест (іспит) за фахом перед комісією професорів для визначення сформованості знань здобувача по всьому предмету незалежно від теми дисертації. Часто замість іспиту проходить захист дисертації з подальшою дискусією.

Останніми роками відчувається необхідність в структурних змінах в підготовці до докторського ступеня направлено на пошук шляхів вдосконалення національної системи підготовки наукових кадрів. До основних недоліків існуючої системи відносять: невизначеність статусів кандидатів на докторський

ступінь, відсутність чітких критеріїв і вимог до кандидатів і яких-небудь дисциплінарних норм наукового керівництва. Процес реформування інституту аспірантури у Німеччині націлений на структурні зміни, що забезпечують рух до єдиного європейського дослідницького простору і з'єднання програми наукових досліджень в країнах ЄС з Болонським процесом.

Основними рисами французької системи підготовки і атестації кадрів вищої наукової кваліфікації є: автономія університетів відносно присудження докторських ступенів; державний контроль діяльності університетів в області підготовки наукових кадрів; публічний захист дисертації; орієнтація дослідницької програми докторантури на проведення фундаментальних наукових досліджень. Підготовка по докторських програмах в університетах Франції здійснюється в докторських школах, в яких реалізується власний науковий проект. Отримання вченого ступеня доктора (Doctorat) передбачає наявність відповідного рівня освіти і досвіду дослідницької роботи кандидата. Необхідною умовою вступу до аспірантури є диплом магістра. Науковим керівником може бути кваліфікований професор зі ступенем *Habilitation diriger les recherches* [18].

Значна частина дисертаційних досліджень здійснюється в рамках колективних проектів, а отже повинна містити оцінку персонального внеску дисертанта. Дисертація обов'язково проходить попереднє рецензування двома професорами дослідниками із ступенем *Habilitation diriger les recherches* – співробітниками того університету, де виконана робота. Допуск до публічного захисту дисертації здійснюють директор докторської школи і президент університету. До складу вченої ради обов'язково входять фахівці, що призначаються президентом або ректором університету, а також науковий керівник теми і директор докторської школи. Не менше третини членів ради повинно бути представлено співробітниками іншої докторської школи або іншого університету. За підсумками обговорення роботи присуджується ступінь [17].

В основі англосакської моделі – традиційна ліберальна академічна форма освіти [16]. Цінність і ваговитість наукового ступеня визначається авторитетом університету, що присудив ступінь. Диплом магістра – неодмінна умова вступу до аспірантури та здобуття наукового ступеня *Doctor Philosophy (PhD)*. Програми аспірантів (*PhD*) істотно відрізняються одна від одної залежно від університету. Тривалість навчання складає три роки. Захист дисертації на ступінь *PhD* проходить перед незалежною комісією. Нерідко використовується форма захисту на основі публікації, що дозволяє кандидатові представити як дисертацію, написану самостійно, і опубліковану у відповідних виданнях [3]. Докторська дисертація повинна містити нові знання в конкретній галузі, опубліковані раніше в наукових виданнях [15].

Успішний розвиток науки і технологій в Сполучених Штатах Америки обумовлений сприятливими умовами, які створюються для вчених ступеня *PhD*. До аспірантури зараховують лише магістрів. Ефективність аспірантури (аспіранти, що завершують навчання зі ступенем *PhD*), складає близько 50% [18].

Стандартна схема навчання в аспірантурі – це приблизно два роки курсів, зокрема практичних і лабораторних робіт. Освітня підготовка передбачає базовий і додатковий матеріал в області, що вивчається, методологію дослідження і підготовки дисертації. Іспити проводяться в усній або письмовій формі. Згодом аспірант готує дисертацію. Для отримання дозволу на проведення дисертаційного дослідження, аспірант презентує план дисертаційної роботи. Тема дисертації зазвичай співпадає з дослідницькою програмою наукового керівника і членів його команди. Контроль роботи над дисертацією здійснює науковий керівник. Рішення про присудження вченого ступеня ухвалюється провідними професорами за профілем дисертації.

Естонські ВНЗ також перейшли на американську модель підготовки НК і НПК. Держава фінансує навчання в межах державного замовлення на підготовку докторів наук.

Литва інтерпретує ступінь доктора (*Doctor degree*) як найвищий рівень університетської освіти. Навчання в докторантурі проводиться в університеті (*Postgraduate studies*) або за місцем роботи (*Residential studies*) і складає 4 роки.

Молдова перша з пострадянських європейських країн модернізувала радянську модель системи підготовки та атестації НК і НПК. Вченим присуджують два наукові ступені: доктор і доктор-габілітат. Здобувач наукового ступеня доктора повинен опублікувати п'ять наукових робіт, з яких дві в наукових рецензованих журналах та дві – без співавторів. Здобувач наукового ступеня доктора-габілітата повинен опублікувати 20 наукових робіт (включаючи монографії, статті, не менше ніж вісім робіт у наукових рецензованих журналах, а також п'ять робіт без співавторів). Результати наукових досліджень потрібно апробувати не менше ніж на п'яти міжнародних наукових форумах за фахом. Отже в Молдові фактично збереглася радянська модель системи підготовки і державної атестації НК і НПК, модернізовано лише назви наукових ступенів.

У Російській Федерації і Україні збереглася модифікована радянська модель підготовки і державної атестації НК і НПК [2, 4, 13].

Розглянемо перспективні принципи по удосконаленню систем підготовки і атестації НК і НПК в контексті Болонського процесу. Вони націлені на формування єдиного європейського дослідницького

простору і обумовлюють наростаючу увагу до третього (докторського) циклу вищої освіти. Своє віддзеркалення знаходять вони в основних висновках і рекомендаціях європейських конференцій і нарад, на яких обговорювалися питання модернізації аспірантури в рамках Болонського процесу. Розглянемо основні з них.

У жовтні 2004 р. в Маастрихте (Нідерланди) на конференції Європейської асоціації університетів "Підготовка дослідників, як ключовий елемент європейського знання" обговорювалась проблема вдосконалення підготовки НК та НПК. На конференції намічені основні напрями реформування системи підготовки НК та НПК вищої кваліфікації. Учасники конференції визнали, що:

1. Різноманітність національних традицій в підготовці фахівців вищої наукової кваліфікації слід розглядати як позитивний чинник, здатний інтенсифікувати досягнення сумісності функціонуючих практик.

2. Суспільна потреба у формуванні нового покоління дослідників, здатних працювати в спеціалізованих і міждисциплінарних областях знань.

На семінарі по "третьому циклу" Болонського процесу (Зальцбург, лютий 2005 року) розглядався новий напрям розвитку наукових, досліджень і підготовки фахівців для суспільства та рекомендовано:

1. Основний зміст підготовки докторів повинен бути орієнтований на отримання нового знання в ході оригінальних досліджень. Підготовка по програмах *PhD* повинна відповідати сучасним вимогам ринку праці.

2. Програми підготовки дослідників повинні відповідати новим викликам і передбачати широкий спектр професійних можливостей для розвитку кар'єри аспірантів.

3. Аспірантів слід розглядати як професіоналів-початківців, що вносять вагомий внесок в отримання нових знань і наділені відповідними правами.

4. Відносини між науковим керівником і аспірантом, форми і методи контролю і оцінки діяльності аспірантів і наукових керівників повинні базуватися на чітко розподілених обов'язках.

5. Тривалість підготовки аспірантів повинна складати три-чотири роки денного навчання.

6. Необхідна підтримка інноваційних структур, які повинні відповідати вимогам міждисциплінарного навчання і розвитку універсальних навиків.

7. Програми аспірантів повинні забезпечувати як географічну, так і міждисциплінарну та міжгалузеву мобільність, міжнародну взаємодію в умовах інтегрованої структури співпраці між університетами.

Результуючою думкою учасників стало: аспіранти повинні бути професійно підготовлені до дослідницької роботи та інших видів інтелектуальної роботи. ВНЗ повинні нести відповідальність за вдосконалення програм підготовки аспірантів, та виступати гарантами їх якості і становлення кар'єри на ранніх етапах їх діяльності.

На зустрічі, що проходила в Глазго за ініціативою Асоціації європейських університетів (31 березня – 2 квітня 2005 року), прийнята конвенція, в якій особливу увагу звернули на необхідність розвитку мобільності при підготовці і проведенні наукових досліджень аспірантами.

У Комюніке Європейської конференції міністрів вищої освіти (Берген, 19 – 20 травня 2005 р.) сформульовано угоду про концептуальні принципи підготовки фахівців 3-го рівня: основний компонент підготовки – отримання нового знання в результаті проведення оригінальних досліджень. Визначено потребу в структуризації докторських програм, їх чіткому контролю і оцінці. Нормальна тривалість підготовки повинна складати 3 – 4 роки. Університети повинні гарантувати, що докторські програми сприятимуть розвитку міждисциплінарного навчання і передавання навиків новому поколінню, тим самим відповідаючи вимогам сучасного ринку інтелектуальної роботи.

На зустрічі міністрів освіти європейських країн (Лондон, травень 2007 р.), прийнято комюніке "До європейського простору вищої освіти: відгукуючись на виклики глобалізованого світу". Актуальним питанням є вдосконалення підготовки аспірантів [10]. Наголошується, що для досягнення цілей зміцнення наукового потенціалу, підвищення якості і конкурентоспроможності європейської вищої освіти необхідно розширювати фінансову підтримку молодих вчених.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Формування єдиного європейського дослідницького простору та програми наукових досліджень є актуальним питанням вдосконалення підготовки аспірантів, що потребує подальших досліджень. Національні системи підготовки і атестації НК і НПК різні, а тому ускладнюється формування єдиного європейського дослідницького простору та програми наукових досліджень в країнах ЄС з Болонським процесом.

З розглянутих перспективних принципів удосконалення систем підготовки і атестації НК і НПК в контексті Болонського процесу слід виділити такі, що потребують в найкоротші терміни проведення дисертаційних досліджень, а саме: формування нового покоління дослідників, здатних працювати в міждисциплінарних областях знань; програми підготовки НК і НПК в аспірантурі повинні відповідати сучасності; тривалість підготовки аспірантів повинна складати три-чотири роки очного навчання; аспірантура повинна гарантувати, що докторські програми сприяють розвитку міждисциплінарного

навчання і передавання навиків; відносини між науковими керівниками і аспірантами, форми і методи контролю і оцінки діяльності аспірантів і наукових керівників повинні базуватися на чітко розподілених обов'язках.

Таким чином, вітчизняна система підготовки і атестації аспірантів потребує модернізації на основі формування міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності вчених.

Література

1. Бедный Б.И. Подготовка научных кадров в высшей школе. Состояние и тенденции развития аспирантуры : монография / Б.И. Бедный, А.А. Миронос. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 2008. – 219 с.
2. Ван Дайк Н. Двадцать лет ранжирования университетов / Н. Ван Дайк // Высшее образование в Европе, 2005. – Том XXX, – № 2.
3. Высшее образование в Англии [электронный ресурс]. – Режим доступа URL : <http://www.grata.ru/prograge.aspx?cou=1>.
4. Гребнев Л. Лондонское коммюнике: завершающий этап Болонского процесса / Л.Гребнев // Высшее образование в России, 2007. – № 9. – С. 3-13.
5. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). – К. : Райдуга, 1991. – 61 с.
6. Закон України "Про вищу освіту" // Голос України. – 2002. – 5 березня.
7. Козубцов И.Н. Проблема подготовки молодых научно-педагогических кадров в аспирантуре. Научно-технический журнал "Новые технологии в образовании" / И.Н. Козубцов, Л.С. Козубцова. – Воронеж : Мастеринг, 2009. – №5. – С. 86-88.
8. Козубцов И.Н. Проблема подготовки молодых научно-педагогических кадров для высших военных учебных заведений в адъюнктуре / И.Н. Козубцов, Л.С. Козубцова // Становление и развитие военной педагогики в России : Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (7-9 октября 2009 г.). – Пенза. : Пензенский государственный педагогический ун-т им. В.Г. Белинского, Военный университет МО РФ, 2009. – С. 182-185.
9. Литошенко Д. Современные модели подготовки кадров высшей квалификации в свете исторического опыта европейского университетского образования XVI-XVIII вв. / Д. Литошенко // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2003. – №7. – С. 38-43.
10. Лобанова Л.С. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції / Л.С. Лобанова // Вісн. НАН України – 2009. – № 1. – С. 42-55.
11. Лобанова Л.С. Сучасний досвід організації підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в розвинутих країнах світу / Л.С. Лобанова, наук. кер. Б.А. Малицький. – К. : ГП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2008. – 56 с.
12. Національна доктрина розвитку освіти в Україні (затверджена Указом Президента України 17 квітня 2001 р., №327/2002). – К., 2002.
13. Опыт, проблемы и перспективы подготовки кадров высшей квалификации / Под общ. ред. С.В. Коршунова. – М., 2007. – 60 с.
14. Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009–2013 роки. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України від 26.11.2009 №1066/609. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 19.05.2010 №337/17632.
15. Садков В. Еще раз о качестве образования, ученых степенях и званиях и вхождении в европейское образовательное пространство / В. Садков В, Д. Аронов, П. Машегов // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2005. – №1. – С. 27-31.
16. Традиции российского общего и профессионального образования [электронный ресурс]. – Режим доступа URL : <http://www.eduhmao.ru/info/1/3839/24647/>.
17. Шукшунов В.Е. Об опыте работы мировых образовательных учреждений по подготовке научных кадров / В.Е. Шукшунов // Материалы XI Конференции министров образования государств–участников СНГ, 28.09.2005.
18. Doctoral Studies and Qualifications in the United States: Status and Prospects. Studies on Higher Education. 2004. – UNESCO, Bucharest. 302 p.

И. М. Козубцов

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМ ПОДГОТОВКИ И АТТЕСТАЦИИ УЧЕНЫХ В КОНТЕКСТЕ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА

Резюме

Рассмотрены национальные особенности и перспективные принципы усовершенствования систем подготовки и аттестации ученых. Сформировано перспективное направление диссертационного исследования подготовки и аттестации ученых, которая основывается на формировании междисциплинарной научно педагогической компетентности.

Ключевые слова: подготовка и аттестация ученых, компетентность.

NATIONAL PECULIARITIES AND THE PROSPECT OF SCIENTISTS TRAINING AND CERTIFICATION IN THE CONTEXT OF BOLOGNA PROCESS**Summary**

National peculiarities and the prospect of improving the systems of scientists training and certification are described in the article. The perspective direction of dissertation on training and certification of scientists which is based on forming the interdisciplinary scientific and pedagogical competence is worked out by the author.

Key words: training and certification of scientists, competence

УДК 378.048.2

Л.Ф. Мараховський, І.М. Козубцов

НАУКОВА ШКОЛА – ОСНОВА СУЧАСНОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ АСПІРАНТУРИ

У статті висвітлено основний результат дисертаційного дослідження, щодо надання вагомого статусу наукової школи. Вона є первинним науковим осередком зародження творчості у здобувачів вченого ступеня в аспірантурі. Внаслідок цього здобувачі матимуть змогу самостійно обирати цікаві та потужні наукові напрями, та зменшити втрату часу на пошук наукового керівника за бажаним напрямком. Новизною роботи є рекомендації, щодо необхідності впровадження обліку єдиного загальнодержавного реєстру наукових шкіл. Розроблено педагогічний науково-дослідний полігон на прикладі реєстру наукових шкіл при суспільній науковій організації вчених України – Міждисциплінарній академії наук України.

Ключові слова: наукова школа, науковий керівник, лідер, міждисциплінарна наука.

Постановка проблеми та зв'язок її з важливими науковими завданнями. Сучасний етап розбудови правової, демократичної держави, інтеграції України у європейський освітній простір, глобальні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, передбачають докорінну трансформацію світоглядних орієнтацій і ціннісних орієнтирів особистості. Перед керівництвом навчальними закладами всіх рівнів стоїть важливе питання утвердити у свідомості підрастаючого покоління загальнолюдські моральні цінності та ідеали, виховати гуманну особистість, справжнього громадянина України [1].

Сучасна вища школа у своїй навчально-виховній роботі здебільшого не зуміла досі кардинально змінити філософію та ідеологію. Адже це потребує оновлення існуючої парадигми та в повній мірі реалізовувати концепції гуманізації національної освіти України, окресленої в офіційних нормативно-правових державних документах країни (Закони України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Укази Президента України "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні", Державні національні програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), "Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті") вимагає від сучасної вітчизняної педагогічної науки глибокого переосмислення сутності гуманізації навчально-виховного процесу, його ґрунтовного науково-теоретичного аналізу та експериментального дослідження.

Взаємопов'язаним є забезпечення повноцінної підготовки та розвиток гуманної самосвідомості, творчої ініціативи молоді її здатності вільно орієнтуватися у світі духовних цінностей нести відповідальність за наслідки власних дій і вчинків в демократичному суспільстві. Аспірантура в цьому розумінні відіграє важливу роль. Вона є єдиною репродукуючою системою підготовки майбутніх науково-педагогічних (НПП) та наукових (НП) кадрів вищої кваліфікації [2] при вищих навчальних закладах (ВНЗ) 3-4 рівня акредитації та наукових установах (НУ) [3, 4].

Невід'ємну основу гуманізації навчально-виховного процесу сприяє наукова школа, яку очолює науковий керівник. Не зважаючи на важливу ключову роль наукової школи, слід констатувати факт формального невизнання її на державному рівні, оскільки відсутність єдиної реєстрації, узаконення наукових відносин між науковим керівником та аспірантами-вихованцями все це понижує авторитетність її. Слабкий контроль та застарілі методи не вирішують а навпаки примножують проблеми при підготовці НП та НПК в аспірантурі [5, 6] та ад'юнктурі для потреб Збройних Сил [7]. Перечисленні систематичні зауваження потребують рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за проблемою. Необхідність створення наукових шкіл, як первинних наукових осередків диктується часам. НШ як вид особливого колективу відповідає розробленій А.С. Макаренку теорії поетапного формування колективу. І досі виконується закон життя колективу: рух – форма життя колективу, зупинка – форма його смерті; визначив принципи розвитку колективу; вичленував етапи (стадії) розвитку колективу [8, с. 67]. Щоб стати колективом, група повинна пройти нелегкий шлях якісних перетворень [8; 9, с. 345]. Розуміючи це керівництво більшості вищих навчальних закладів України розробили та затвердили "Положення про наукові школи", наприклад [10].